

by Burck (1949), so that considerable erosion has taken place after the Riss-Würm interglacial period.

During the exceptionally cold climate of the Würm period, a permanently frozen sub-soil caused this intensive erosion, as this compelled a drainage of the thawed masses of snow along the surface, which occasioned a strong solifluction and washing out. For that reason the author considers this formation as being a periglacial phenomenon.

KAARTEN

Topografische Kaart des Rijks, schaal 1:25.000.

Bladen nr. 432, 433, 451 en 452.

Geologische Kaart van Nederland, schaal 1:50.000.

Blad nr. 33, III en IV.

LITERATUUR:

Burck, H. D. M., 1949: Continentale Eemlagen in het Dal van de Gelderse IJssel. Verh. van het Geol. Mijnb. Genootschap voor Nederland en Koloniën, Geologische Sectie (ter perse).

Crommelin, R. D. en G. C. Maarleveld, 1949: Een nieuwe geologische kartering van de zuidelijke Veluwe. Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen., 66, 1, p. 41-56.

Edelman, C. H., 1940: De geologie van de Veluwe. *Natura* 37, Veluwenummer, p. 112-116.

Maarleveld, G. C., 1949: Over de erosiedalen van de Veluwe. Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen.; 66, 3, p. 134-142.

Poser, H., 1936: Talstudien aus Westspitzbergen und Ostgrönland. Ztschr. f. Gletscherkunde, 24, p. 43-98.

14. HET RUURLOSE BROEK

The Ruurlo Brook Area

door/by **H. J. Hulshof**

Overgenomen uit: Mndbl. Landbouwvoorlichtingsdienst 5, 8, Aug. 1948

1. HET „VLAKKE MIDDEN”

Het Ruurlose Broek is één dier gebieden, die in de laatste decennia door verbeterde ontwatering van grote landbouwkundige betekenis zijn geworden.

Het Ruurlose Broek vormt met het Wolfersveen, Vildersveen, Halseveen, Zwarte Veën en het Kleine Broek, het door Heeringa (1936) zo genoemde „Vlakke Midden” van de Gelderse Achterhoek (fig. 1).

De natuurlijke helling van het „Vlakke Midden” is zeer gering, nl. 3 m op een afstand van 18 km, of wel 0,16 ‰, hetgeen de ontwatering van de ondiepe kom zeer bemoeijlikt. Vooral ook omdat deze in het oosten en zuiden wordt begrensd door de steilrand van het diluviale hoogterras, dat zich bij Aalten zelfs 13 m verheft uit het „Vlakke Midden”. Het van het hoogterras afstromende water wordt in het zuidwesten en westen tegengehouden door een reeks van ruggen, liggend van Heelweg tot voorbij Halle. Tussen Zelhem-Ruurlo en Groenlo-Beltrum belet

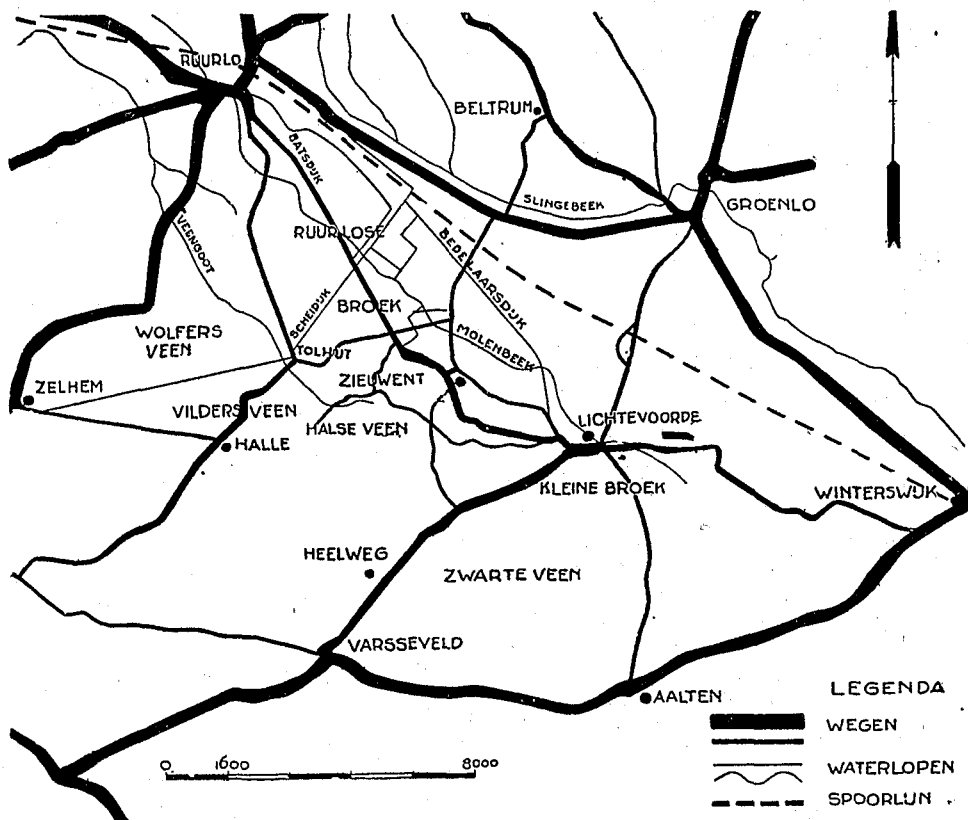

Fig. 1. Overzicht van het vlakke midden van de Gelderse Achterhoek

Map of the described area

het terrein een natuurlijke afwatering. Uit een en ander volgt dat de ontwatering in dit gebied altijd een moeilijk probleem is geweest, en dat het „Vlakke Midden” nog lang een drassig gedeelte is gebleven, hetgeen op verschillende plaatsen aanleiding gaf tot veenvorming. Het veel voorkomen van z.g. zwarte gronden, zal hiervan mogelijk een beginstadium aanduiden.

De kadastrale kaarten van dit gebied gaan niet verder terug dan tot 1836; van vóór die tijd is er op het Kadaster te Zutphen niets te vinden. Aan de hand van een tweetal kaarten van vóór 1836, welke nog in particulier bezit zijn, heb ik kunnen nagaan welke gronden vóór 1836 in cultuur waren en hoe de markengronden in 1828 zijn verdeeld. Op de kaart, waarop dit laatste is te zien, is aangegeven hoe de gronden bij Kon. Besluit van 31 Januari 1828 zijn verdeeld onder de Geërfden van Lichtenvoorde Zieuwent, Ruurlose Zieuwent, „Harvelde”, Beltrum, Lindvelde, Groenlo, Zelhem en Hengelo. De andere kaart van pl.m. 1750 ver-

toont de gronden die in die tijd door particulieren in cultuur waren gebracht en in bezit genomen. Fig. 2 is een gedeelte van de kaart van 1750 en stelt de oude cultuurgronden voor.

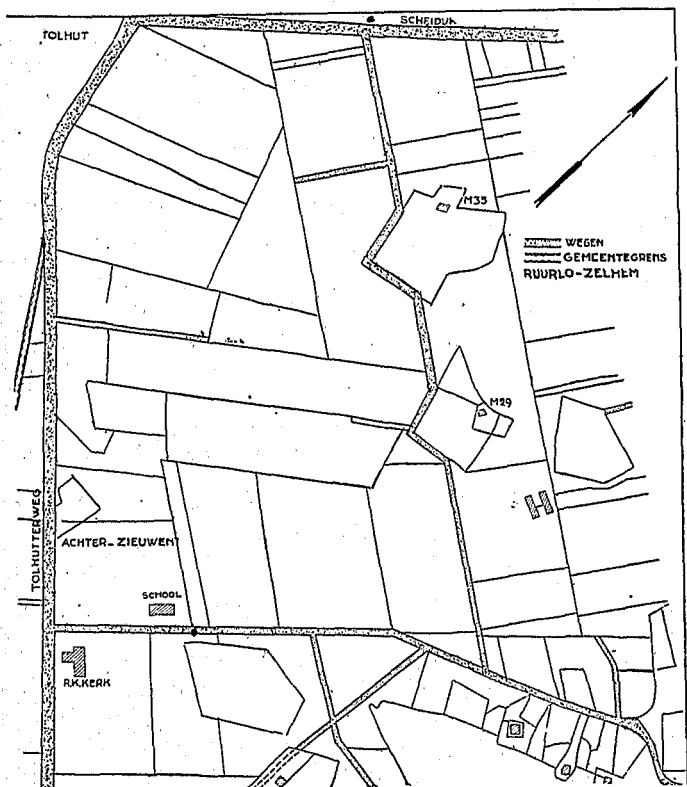

Fig. 2. De eerst ontgonnen percelen zijn nog door hun onregelmatige vorm in het landschap te herkennen.

The first reclaimed plots are still to be acknowledged by their irregular pattern

2. VAN GEMEENSCHAPPELIJK NAAR PARTICULIER EIGENDOM

De oudste gronden welke vóór 1800 in cultuur waren, zijn alle hoge stukken, „horsten” genaamd, onregelmatig van vorm en grootte, hier en daar opduikend in het Ruurlose Broek. Deze „horsten” waren destijds een zeer kostbaar bezit vanwege hun hoge ligging, waardoor ze gelegenheid boden voor de teelt van graan en die van hakvruchten. Thans zijn de horsten nog te herkennen in het landschap; op de eerste plaats door hun hogere ligging en door het gebruik als bouwland; verder aan de houtsoorten, die de percelen omgeven; op de horsten ziet men vrijwel geen elzen. De onregelmatige vorm is ook vaak bewaard gebleven, ofschoon bij verschillende horsten de omliggende lagere gronden later met grond afkomstig van deze horsten zijn opgehoogd. Een

minder goede eigenschap die alle horsten gemeen hebben is, dat ze een zandbank, die in erge gevallen tot een ijzeroerbank is verhard, in de ondergrond hebben. Naar het schijnt heeft die zand- of oerbank destijds, dus vóór de ontwatering, niet die ongunstige invloed op de gewassen gehad, welke ze nu heeft omdat ze toen maar zelden boven het grondwater gelegen zal hebben. Ook ontlopen deze horsten elkaar wat pH betreft niet veel, ze zijn alle aan de zure kant. Een pH van 4—5 komt nog al eens voor. Van verschillende middelhoge gronden is nog bekend, dat ze begroeid waren met heide.

In tegenstelling met de lage broekgronden, die in gemeenschappelijk gebruik in bezit waren, waren de horsten in particulier bezit en gebruik. Vóór 1828 was men in de gelegenheid gronden in eigendom te verkrijgen door het zgn. „aangraven”. Onder aangraven werd verstaan: het graven van een greppel om het begerde stuk grond, dat daarna veelal met wilde wilg werd omringd. De op deze wijze in eigendom verkregen gronden werden belast met „verponding”, een soort grondbelasting. Daar de geldmiddelen destijds zeer schaars waren, hebben de boeren van deze wijze van bezitsvermeerdering slechts gebruik gemaakt voor zover het „betere” gronden betrof: alleen de hooggelegen „horsten” waren in staat een matige oogst te leveren.

In het noordelijk deel van het Ruurlose Broek is door aangraven overwegend grootgrondbezit ontstaan. De eigenaars hiervan waren vermoedelijk door hun grotere financiële draagkracht in staat de verponding te voldoen. In dit destijds waterrijke landschap zijn de horsten bij voorkeur als woonplekken gebruikt. In 1828 is een begin gemaakt met de verdeling der gronden, die toen nog gemeenschappelijk bezit van de buurtschap waren. Deze verdeling is in 1836 voltooid. De gronden door aangraven in eigendom verkregen behielden hun eigenaar, de rest is bij Kon. Besluit van 31 Januari 1828 verdeeld onder de geërfden.

De grootte van het complex is pl.m. 1300 ha geweest, waarvan dan zijn toebedeeld aan Zelhem 80 ha, Halle 180 ha, Ruurloos Zieuwent 350 ha, Hengelo 40 ha, Huis „Harvelde” 55 ha, Lichtenvoords-Zieuwent 350 ha, Beltrum en Lindvelde 260 ha, Groenlo 15 ha. De verdeling in de genoemde buurtschappen geschiedde aan de hand van de grootte van het bedrijf dat een inwonende boer exploiteerde.

3. DE WEGEN EN HET Pootrecht

Nieuwe rechte wegen werden aangelegd, en de blokken recht-hoekig en gelijkmatig van grootte ingedeeld, in tegenstelling dus met de horsten, die geheel waren aangepast aan de oppervlaktevormen van het landschap. In de gemeente Ruurlo zorgden particulieren voor het aanleggen der wegen, ze onderhielden ze echter niet, waardoor ze al vrij spoedig in een ongelukkige toestand verkeerden. Ten einde in de slechte toestand der wegen verbetering te brengen was men, om deze te doen onderhouden, aangewezen

op de aanliggende grondeigenaren. Deze verkregen dan behalve het gebruik dier wegen, pootrecht: d.w.z. het recht tot het beplanten der wegbermen met opgaand hout.

Ook de z.g. „eigen wegen” stammen uit die tijd, en liggen voornamelijk aan de rand van of in het oude cultuurgebied. Zoals reeds vermeld werden de wegen door de boeren aangelegd, doch indien belanghebbende grondeigenaren de kosten van de registratie op zich namen, werden zij hun eigendom en konden zij er vanzelfsprekend eveneens het pootrecht op doen gelden. Grootgrondbezitters, hoofdzakelijk in het noordelijk deel, zorgden er wel voor dat „eigen wegen” of „pootrecht” op de kadasters werden vermeld, doch door de boeren is hieraan weinig aandacht geschonken. Verschillende „eigen wegen” van boeren zijn in de loop der tijd weer door de gemeente overgenomen, die ze dan rangschikte onder „openbare wegen”, het onderhoud werd dan van gemeentewege verzorgd, doch het pootrecht van de boeren op die wegen bleef bestaan.

In 1937, bij het opnieuw opmaken van de legger der wegen zijn bijna alle „eigen wegen”, tot openbare wegen verklaard. De gemeente onderhoudt de wegen nu, doch het „pootrecht” blijft men erkennen. De „Bedelaarsdijk” die bij de verdeling der gronden is opgegraven, met de bedoelling de toekomstige weg Lichtenvoorde-Ruurlo er op aan te leggen, dankt zijn naam aan het bij elkaar bedelen van geld en werkkrachten voor het aanleggen en opgraven er van.

4. DE AFWATERING

Op de verdelingskaart der gronden van 1828 komt voor de „Molenbeek”, welke op de kaart van pl.m. 1750 nog niet is aangegeven, doch gezien de zeer kronkelende loop, waarschijnlijk wel als natuurlijk water aanwezig was. Op de Molenbeek hadden de Heren van Heeckeren en Hackfort „Molenrecht”, hetgeen tevens inhield dat ze er stuwrecht op hadden. Als waterafvoerder heeft de „Molenbeek” door zijn geringe inhoud en vele kronkels maar weinig betekenis gehad, maar niettemin is het de Molenbeek, die na meerdere malen verbreed en rechtgetrokken te zijn, de huidige „Baakse Beek” vormt.

In het oostelijk deel is in pl.m. 1870 een z.g. Broekcommissie aan het werk gegaan ter verkrijging en verbetering der ontwatering. Deze Broekcommissie trachtte waterafvoer mogelijk te maken naar de Slinge. Het onderhoud der beken in het gebied der Broekcommissie werd door deze verzorgd. Aan de Commissie moest jaarlijks een zekere belasting voldaan worden.

In de tijd toen men met ontwatering begon, heeft het Ruurlose Broek een zeer weelderige vegetatie gehad. Als houtsoorten kwamen hoofdzakelijk voor els, wilde wilg en sprakel (vuilboom), daarnaast buitengewoon veel zegge en pinksterbloem. Op de horsten domineerden berk en eik, terwijl de els zich op de lagere

gronden, welke naast alkalisch tevens voedselrijk zijn, buitengewoon thuis gevoelde.

Ook de dierenwereld was rijker dan thans: wilde eend, reiger en waterhoen en zeer veel vissen, voornamelijk snoek, welke men in regenrijke jaren des zomers kon vangen in de ploegvoren van het land. In oude vertellingen wordt gesproken van de aanwezigheid van wolven en wilde zwijnen. De houtteelt, vooral die van els, is de eerste aanleiding geweest, dat het natuurlandschap op de duur werd omgevormd tot een cultuurlandschap. De els diende als grondstof voor het kolenbranden ¹⁾ welk bedrijf voor deze streek van grote betekenis is geweest tot pl.m. 1900. Naast deze houtteelt werden ook grote stukken beweide met vee, veelal gemeenschappelijk onder toezicht van een „scheper”, welke naam thans nog in gebruik is. Om de zeer welige groei van het jonge hout te belemmeren en daardoor wat weidegelegenheid te houden voor het vee, werd hier veel afgeplagd. De aldus verkregen plaggen werden in de potstal als strooisel gebruikt.

Voor de afwatering van dit gebied tot een definitieve oplossing gebracht was, zijn de gronden een gewild object geweest voor speculatie. In 1850 was een blok van pl.m. 20 ha te koop voor f 1100.—. Doordat enkele boeren, die het blok graag wilden kopen, niet over voldoende geld beschikten en ook nergens crediet hadden, werd dit bij gedeelten verkocht. Eerst 4,75 ha voor f 200.—, 10 jaar later 3 ha voor f 700.—. Omstreeks 1890 varieerde de prijs van f 250—f 350 per ha, na de wereldoorlog 1914—'18 was dit f 1200—f 1300 per ha. Aan die grondhandel kwam een einde bij de regeling van de ontwatering, waardoor intensiever gebruik der gronden mogelijk werd. Verschillende voorvallen wijzen er op, dat er vroeger weinig waarde werd gehecht aan de gronden. Zo kwam kortgeleden aan het licht, dat enkele perceeltjes groengrond geen eigenaar meer hebben. De laatst geregistreerde eigenaar is vijftig jaar geleden reeds overleden.

Verder komt het nogal eens voor dat een grondgebruiker grond in gebruik heeft van een ander, zonder dat een der partijen daar iets van af weet.

Als typisch kan nog worden genoemd het geval van een perceeltje grond pl.m. $\frac{3}{4}$ ha groot, dat in gemeenschappelijk gebruik was bij een zevental boeren. Deze hadden het gebruik er van zo geregeld, dat ze het om de beurt een jaar konden hooien. Bij verkoop van dit perceel bleek dat geen der 7 gebruikers eigenaar was, doch dat het aan iemand, die er nooit iets van had gehoord, behoorde. Dergelijke gevallen wijzen er op, dat men vóór de oprichting van het waterschap zeer slordig is geweest met het doen overschrijven van gronden.

Ofschoon de Molenbeek water afvoerde en het werk van de Broekcommissie enigermate, zij het dan op nog vrij primitieve wijze, heeft bijgedragen tot ontwatering, is de grote stoot tot afdoende waterafvoer gekomen in 1920, toen het in 1919 opgerichte „Waterschap van de Baakse Beek” de ontwatering van het gebied ter hand

nam. Aanvankelijk stuitend op grote tegenwerking der boeren, die daarin werden gesteund door grootgrondbezitters, kwam de waterafvoer in 1927 gereed. Door een stelsel van waterleidingen en beken wordt het water thans afgevoerd, o.a. door de Nieuwe of Baakse Beek en de Veengoot naar de Vordense Beek en door de Slinge naar de Berkel bij Borculo.

Eerst daarna bleek welke goede eigenschappen de gronden hadden. Steeds zijn de horsten het meest in tel geweest, doch nu kwam er een ommekeer in de waardering der gronden. De lagere gedeelten, die nu in cultuur zijn gekomen en die een dek van 40—50 cm beekbezinking hebben en alkalisch zijn, blijken zeer goed voor weiland geschikt. In de bezettingstijd werden vanwege de scheurplicht verschillende weilanden omgelegd in bouwland, waarop zelfs met goed tot zeer goed resultaat tarwe was te telen. Ook wordt op die beekbezinkingsgronden reeds fruitteelt uitgeoefend. De verschillende boomgaarden, appels zowel als peren doen het zeer goed.

Summary

Ruurlo Broek is a comparatively flat and low lying area, in which the natural drainage was greatly hampered by being encircled by higher lying soils.

The low clay soils in peat depression were joint property. The outcropping hillocks of cover sand, called „horsts”, were nearly all used as arable land and mostly private property. The soil is humous black, on a more or less cemented sandy sub-soil; the form of the plots is irregular. The latter being due to the adaptation of the land-use to the landscape.

The partition of the joint property was completed in 1836, at which a better opening up of the area was brought about. Before 1800 there were a few natural water-courses, along which brook deposit took place. For the water discharge they were of no importance. About the year 1870 attempts were already made to improve drainage, but its solution was attained by the formation of the Internal Drainage Board of the Baak Brook in 1919.

Owing to the improvement of the water discharge the „brook deposit soils” have advanced considerably in agricultural value and now excel the high „horsts” as regards productive capacity and possibilities of culture. In addition to being excellent grasslands, even wheat is cultivated on them. Fruit growing is carried on with great success, too.

LITERATUUR

Heeringa, T., 1936: *De Graafschap*. Diss. Utrecht.

Hulshof, H. J., 1947: De bereiding van houtskool in de Achterhoek. *Landbouwk. Tijdschr.* 59, 709/710, p. 261—263.